

В. В. Вапнярчук,

доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, кандидат юри-
дичних наук

ЗАГАЛЬНОВІДОМІ ФАКТИ В КРИМІНАЛЬНО- ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ

У теорії вітчизняного кримінального процесу недостатньо розробленою є проблема використання в кримінальному процесуальному доказуванні обставин (фактів), що не потребують доказування, до яких, зокрема, відносяться й загальновідомі факти (крім них, такими, на наш погляд, ще є преюдиціальні факти, факти, що презюмуються та визнані факти).

Що стосується загальновідомих фактів, то варто зауважити, що будь-яка людська діяльність (в тому числі й кримінально-процесуальна) ґрунтується на використанні загальновідомих знань про навколишній світ та закономірності його розвитку. Ними можуть бути знання, отримані внаслідок загальнолюдського досвіду історично-побутової життєдіяльності, здобуті в результаті навчально-професійної підготовки і практичної діяльності (це, зокрема, знання щодо звичайного ходу загальновідомих явищ природи, природного та штучного поділу часу; щодо державного та територіального устрою країни, її законів і установ; щодо смислового значення слів вітчизняної мови тощо). Саме загальновідомі знання, які мають значення для конкретного кримінального провадження, в науці кримінального процесу та в практиці його застосування розуміються під поняттям «загальновідомого факту».

В юридичній літературі немає однозначного підходу щодо питання про можливість використання в кримінальному провадженні загальновідомих фактів і в якій якості.

Одні вчені висловлюють погляд про неможливість їх використання, адже встановити обставини кримінальної справи можна лише за допомогою доказів, тобто фактичних даних, які не можуть підмінятися посиланням на їх загальновідомість. Інші вважають, що загальновідомі факти можуть бути обставинами, які входять в предмет доказування і констатація загальновідомості є формою їх виявлення. Однак, на їх думку, такими обставинами можуть бути лише наступні: можливість усвідомлювати свої дії та керувати ними; окремі обставини, які впливають на ступінь і характер відповідальності, а також які входять в подію злочину; характер і розмір шкоди; окремі обставини, які сприяють вчиненню злочину. Висловлюється й думка, що загальновідомі факти можуть бути використані в кримінальному провадженні, виконуючи двояку функцію. Перша за-

ключається в тому, що вони підтверджують обставини, які характеризують подію злочину (наприклад, загальновідомі факти засухи, землетрусу, повені, військового стану тощо); друга – в їх можливості служити засобами доказування головного факту, зокрема їх використання при оцінці зібраних доказів, висуненні певних версій, проведенні слідчих дій, підтверженні алібі.

На наш погляд, будь-яка інформація яка стосується суспільних відносин щодо вчинення певного кримінального правопорушення з приводу якого здійснюється кримінальне провадження (тобто об'єкту кримінально-процесуального доказування) є важливою, а отже може й повинна бути використана в доказуванні (це стосується не лише загальновідомих фактів, а й преюдиціальних, фактів, що презюмуються і визнаних фактів).

Для того, щоб та чи інша інформація могла бути використана в кримінально-процесуальному доказуванні в статусі «загальновідомого факту» вона повинна володіти наступними властивостями:

а) загальновідомість (загальновизнаність). Сутнісна характеристика загальновідомості передбачає, що ним може бути визнано лише певний факт, а не яесь узагальнення (наприклад, громадська думка), навіть якщо воно є досить поширеним у суспільстві. Наприклад, в нашому суспільстві загальнопоширеною є думка про корумпованість багатьох ланок суспільного життя; однак це є загальновідомість не в смислі загальновідомого факту, а лише більш або менш ґрунтовне узагальнення.

Кількісна характеристика загальновідомості передбачає, що відомі факти можуть мати як світове визнання, так і загальнодержавну, регіональну, місцеву обмеженість, тобто бути відомими певному колу осіб залежно від місця проживання (наприклад, про місцезнаходження певних об'єктів в тому чи іншому місці, про стихійне лихо, що відбулися у певному регіоні). Відомими певному колу осіб можуть вважатися також і знання в певній галузі професійної або іншої людської діяльності (наприклад, усім медикам відомі певні особливості людського організму; шахтарям – можливі загрози та правила поведінки знаходження під землею; водіям – правила дорожнього руху; мисливцям – особливості поведінки зі зброєю). Відомість факту може також залежати й від віку, статі особи, її національності, життєвого досвіду тощо. Таким чином, загальновідомість (загальновизнаність) не означає, що факт має бути відомий абсолютно всім – важливо, щоб про це знала переважна більшість свідомих людей (наприклад, те, що діти не знають, що горілка відноситься до спиртних напоїв, не є підставою для відмови у визнанні цього факту загальновідомим);

б) офіційна встановленість. Загальновідомі факти, які можуть бути використані в доказуванні, характеризуються не стільки безумовною відомістю всім і кожному, скільки офіційною встановленістю. Їх відмінна риса в тому, що їх прийняття без доказів не викликає труднощів, адже їх посвідчення інколи зовсім

не потрібне; у випадку ж необхідності, вони можуть бути перевірені шляхом отримання довідок із цілком достовірних офіційних джерел;

в) очевидність та відсутність сумнівів в істинності. Очевидність факту породжується можливістю людей спостерігати життєві та природні явища чи випробувувати їх на собі (наприклад, те, що вогонь може спричинити опік, відчув кожен, і в зв'язку з цим даний факт є загальновідомим, тому немає необхідності проводити експерименти з метою його з'ясування). Істинність певних знань, як правило, має в своїй основі наукове підґрунтя, яке не викликає сумнівів (наприклад, не потребує спеціального доказування, оскільки вже давно доведено наукою, індивідуальність відбитків пальців рук тієї чи іншої особи при використанні даних дактилоскопії при доказуванні факту перебування особи в місці вчинення кримінального правопорушення);

г) загальновідомий факт повинен бути визнаний протилежною стороною в процесі і судом; тільки в такому випадку сторона, яка посилається на загальновідомість, звільняється від його доказування;

г) значимість для кримінального провадження.

Поєднання вказаних властивостей і дає можливість визнання певного факту загальновідомим в кримінальному провадженні.

Для ясності питання, яке розглядається, необхідно розрізнити наступні поняття:

1) загальновідомі факти, які визнані сторонами і судом та які не потребують доказування в кримінальному провадженні;

2) позасудове знання щодо обставин кримінального провадження у судді. Якщо такі знання здобуті ним в результаті безпосереднього сприйняття обставин вчиненого кримінального правопорушення, то це виключає його участь в кримінальному провадженні як судді (він може брати участь в цьому провадженні лише як свідок). Однак відомі судді знання можуть складатися з фактів, думок, тлумачень, узагальнень, які він сприймав і не як свідок, а як пересічний громадянин. Зокрема такі позасудові знання можуть формуватися в судді засобами масової інформації. В цьому разі будь-який добросовісний суддя при ухваленні судового рішення повинен відділяти із свого внутрішнього переконання позасудові знання від тих, які отримані ним на суді;

3) судовий досвід, знання певних сторін життя, які впливають на розсуд та рішення судді. Ці знання законний елемент внутрішнього переконання судді; вони надають індивідуальності особі судді, впливають на його погляди щодо тих чи інших обставин справи.

Щодо питання – в якій якості можуть бути використані загальновідомі факти під час кримінального провадження, то вважаємо, що дійсно їх функціональна роль може бути різною. Так:

- по-перше, вони можуть бути формою констатації (засобом доказування) наявності тієї чи іншої обставини, яка входить в предмет доказування (наприклад, загальновідомий факт існування воєнного стану чи ведення бойових дій може підтверджувати подію вчинення певного правопорушення (наприклад, злочину передбаченого ч.2 ст.403, ч.3 ст.404, ч.3 ст.405 КК)); загальновідомий факт знищення якогось об'єкту (наприклад, житлового будинку) може підтверджувати вид завданої шкоди; загальновідомий факт звернення терориста по телебаченню може підтверджувати його винуватість, форму вини, мотив і мету). Таке функціональне призначення загальновідомих фактів, інколи може обумовлювати необхідність їх документального офіційного підтвердження, зібраними в передбаченому законом порядку доказами (документами, показаннями). В такому разі такі факти слід розглядати як доказові (проміжні) факти, які дають можливість встановити ту чи іншу обставину предмету доказування в певному кримінальному провадженні;

- по-друге, загальновідомі факти можуть бути використані як певні знання, що сприяють здійсненню доказової діяльності (як пізнавальної, так і обґрунтовальної). Вони можуть впливати як на суб'єктивну (наприклад при формуванні правової позиції певного суб'єкта доказування), так і на об'єктивну сторону кримінально-процесуального доказування (наприклад при прийнятті рішень чи безпосередньому здійсненні певних процесуальних дій). Зокрема, загальновідомий факт людської психіки відображати у своїй свідомості зовнішню дійсність дає можливість проводити як певні слідчі (розшукові) дії (допит, впізнання тощо), так і робити певні суб'єктивні умовиводи.

О. П. Ващук,

доцент кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРО НЕВЕРБАЛЬНУ ІНФОРМАЦІЮ В КРИМІНАЛІСТИЦІ

Розслідування злочину являє собою складний, етапний і специфічний процес пізнання слідчим кримінально-караної події. Будь-який злочин залишає матеріальні і ідеальні джерела інформації. Разом вони являють собою інформаційну модель події. Практика розслідування злочинів підтверджує, що традиційні методи дослідження інформаційного стану особи і виявлення неправдивих показань не завжди працюють, або працюють не в повному обсязі. В цьому аспекті увагу до себе привертають методи отримання криміналістичної інформації,